

Sønderjysk skriftsprog i 150 år

Karen Margrethe Pedersen

Tidl. Syddansk Universitet

Den verserende debat i Danmark om vi skal skrive som vi taler, inddrager kun sjældent dialektal tale. Når dialekterne omtales, får de som regel dødsstødet. Trods dette er der i dag stadig en levende interesse for at skrive på sønderjysk, både de traditionelle, lokale sønderjyske dialekter og den moderne, regionale sønderjyske dialekt. Det er imidlertid ikke en interesse som dyrkes inden for skolen og uddannelserne, men det er ikke noget nyt.

Blot det danske sprog

Da undervisningspligten blev indført i Danmark og hertugdømmerne Slesvig og Holsten med Skoleloven af 1814, stod det ikke til diskussion hvilket sprog der skulle være undervisningssprog, og hvilket sprog børnene skulle lære at læse og skrive på. Som led i nationaliseringen af befolkningen skulle det være det danske rigssprog i kongeriget og de dansktalende dele af Slesvig. Dette gjaldt dermed Nordslesvig der i dag er Sønderjylland, for her var den danske dialekt sønderjysk det dominerende sprog, og dansk var kirkesprog. I en af skolelovens anordninger står der således at: ”Det forstås af sig selv, at de danske skoler i hertugdømmet Slesvig blot det danske sprog bruges.” (Japsen 1972). Dialekter var talesprog og hørte ikke hjemme i undervisningen, ligesom tysk stod uden for det nationaliseringsprojekt som lå implicit i undervisningspligten.

Skoleloven kom kun til at gælde i Sønderjylland i halvtreds år, for i perioden 1864-1920 kom Slesvig under tysk styre. Nu skulle eleverne germaniseres ved at have tysk som undervisningssprog og ved at lære at læse og skrive på tysk. I sprognationalismens ånd

skulle eleverne udvikle en tysk national identitet gennem tysk sprog, litteratur og historie. Derfor var en tosproget undervisning med tysk og dansk udelukket, ligesom den sønderjyske dialekt fortsat var lukket ude fra skolen.

Æ Gårne i Sønderborg 2012.

Æ sproch

De dansksindede sønderjyder modsatte sig fortyskningen, og den mundtlige litteratur på sønderjysk som eventyr, sagn, viser, rim og remser blev suppleret med litteratur nedskrevet på dialekten. Derved skrev forfatterne ikke på et nationalsprog, hverken på dansk eller på tysk, men på deres dialektale modersmål som de i stor udstrækning havde tilfælles med dem som følte sig tyske. Disse tysksindede havde magtens sprog tysk som kultursprog og skrev derfor ikke på sønderjysk.

Når de dansksindede forfattere skrev digte og sange, skuespil og noveller på sønderjysk, plæderede de for deres ret til at være danske. I sprognationalismens ånd fandt de at deres danske dialekt var knyttet til et dansk nationalt sindelag, og med tiden blev sønderjysk betragtet som sønderjydernes nationalsprog og omtalt i bestemt form som "æ sproch" (sproget). Derved opnåede de nationalismens

overensstemmelse mellem sprog og identitet, og denne nationaliserende dialekt blev sammen med den danske nationalpolitiske agitation der var indlejret i mange af teksterne, en væsentlig faktor i kampen mod germaniseringen og i den nationale konflikt mellem dansk og tysk.

Dialektologerne og det sønderjyske skriftsprog

Forfatternes sønderjyske skriftsprog var præget af stor mangfoldighed, nogle brugte fin lydskrift, andre grov, mens andre igen betjente sig af dansk retskrivning med angivelse af sønderjyske særformer. Når digtene og sangene blev udgivet, foretog redaktørerne dog ofte forandringer. En ret systematisk redigering af skrivemåden foreligger i en udgivelse fra 1920. Dette år kom Sønderjylland under dansk styre, og flere foreninger tog initiativ til at danskerne i Danmark skulle lære Sønderjylland og sønderjyderne, deres dialekt og litteratur at kende. Heriblandt var Selskab for Nordisk Filologi som udgav *Sønderjyske Digte på Folkesproget. I Udvalg* med Marius Kristensen og Carl S. Petersen som redaktører. Marius Kristensen, især kendt for *Kort over de danske Folkemål* (1912) sammen med Valdemar Bennike, var ansvarlig for sprogformen og Carl Petersen for det litterære.

En af de mest kendte sønderjyske digtere fra tiden under tysk styre, Karsten Thomsen (1837-1889), har skrevet digtet der er motto i udvalget. Heri er sangen på sønderjysk det våben som de dansksindede har mod tyskernes overgreb. Og digteren opfordrer sønderjyderne til at synge overalt:

Syng, Synnerjylland! Syng
Dit Synnerjysk med Klem,
I Skow, i Mark, i Lyng,
Blandh Fremmed, i dit Hjem;
Din Sång da danner Rif,
Der mørr, som Sværd ò Stål,
Mod Tyskens Owwergrif
I Ret, i Skik, i Mål.

I hans øvrige digtning er kampen mod tysk og den sønderjyske dialekts værdi for ham som dansksindet sønderjyde et gentaget tema

i hans kærlighedsviser, i vuggeviser og i det som i dag vil blive rubriceret som hjemstavnsange, der lovpriser naturen og hjemegnen. Karsten Thomsens sange og digte er skrevet på Frøslevmålet, men dialektologen Marius Kristensen (1869-1941) fandt at stavemåden ikke altid afspejlede ægte sønderjyske former, så han tilpassede Karsten Thomsen og de øvrige forfatters tekster til den enkeltes traditionelle, lokale sønderjyske dialekt. Desuden foretog han det han kalder en "Normalisering af Forfatternes Stavning" for at bogen skulle fremtræde "som en Helhed". Hans begrundelse herfor er at forfatternes stavning er så forskellig og ofte ikke gennemført "at den vilde medføre en idelig Skiften fra ét til et andet". Marius Kristensen ville også "lette" læsningen, og for at de ikke skal støde læseren, er små uoverensstemmelser inden for et digt også ændret. Normaliseringen består til dels i at han tilretter skrivemåden efter datidens skriftsprogsnorm:

Uden hensyn til den enkelte Forfatters Brug er store Bogstaver brugt i Navneordene efter de almindelige Regler, svensk å er gennemført, dog således at Tegnet *ö* bruges i *ö* (og, at) og *dó* (dog). [...] I Tvelydene bruges overalt *j* og *w*, skønt de fleste Forfattere har brugt *v*, og nogle *i*. Stumt *h* er gennemført foran *j* og *v*[...]. For at lette Læsningen er "jeg" skrevet *æ*, men den bestemte Artikel, der de fleste Steder udtales på samme Måde, er skrevet *e*, og "er" er skrevet *e'*, hvor det ikke ligefrem er skrevet *er*. (Kristensen:118).

Det er med andre ord for at skelne mellem pronominet og den bestemte foranstillede artikel at Marius Kristensens retskrivning skelner mellem dem i skrift. Denne begrundelse for at skrive *e* for den bestemte artikel bruger dialektologen Ella Jensen ikke i registerbindet fra 1969 til Mathias Ottens ordbog "Hostrup-Dansk" fra Tønderegnet, som er nedskrevet i 1920'erne og 1930'erne (Ottens 1969:XXIX ff.) Hun har gennemført en strukturel undersøgelse af Ottens brug af vokaler og kommer til den konklusion at *æ* som kortvokal kan skrives *e* generelt. Denne konklusion tolker jeg som hendes ortografiske valg, men dette valg står i modsætning til Mathias Ottens egen skrivemåde der er *æ* både for den foranstillede bestemte artikel og det personlige pronomen.

Tidligere har jeg tolket de midt- og vestsønderjyske digteres brug af *e* for en æ-agtig udtale som et udtryk for efterligning af de ”store” østsønderjyske digteres brug af *e*, som er i overensstemmelse med deres udtale (Pedersen 1993). Det er nok snarere dialektologerne Marius Kristensen og Ella Jensen og deres valg af *e* som skrivemåden for den foransatte bestemte artikel der har spillet ind. Fra 1970’erne ser skrivemåden *æ* for den foransatte bestemte artikel imidlertid ud til være på fremmarch selv i Østsønderjylland, dog ikke på Als. Tiden vil vise om kun *æ* bliver skrivemåden i den moderne, regionale sønderjyske dialekt.

For at få Marius Kristensens retskrivning yderligere eksemplificeret er det formålstjenligt at sammenligne en afskrift af Karsten Thomsens originaldigt ”En Vugkvis” trykt i udvalget s. 147 med Kristensens version s. 69-70. Karsten Thomsen skriver i de første tre strofer:

EN VUGKVIS

I Frøslev er æ føjt, der hær æ hjemm,
Der gik min Vugk i en Kaklovnkrog å en Trimm,
Der såd min Mor ved mæ ò sang,
Ò øvr e Vuhk et Uro hång
Ved e Lovt i en Krahm ò dingelt.

Der red æ å min Farfars Knæ
Bod fremmad ò tebahg,
Æ kun ò vis, hvor stor æ vår,
Æ kun ò klab en Kahg.
Æ krøvlt omkring, te æ kun stå,
Å stoj så læng, te æ kun gå
Omkring ò foll i e Dørensk.

I min Olfars Stol
Såd min Oldmor ò fortohl
Mæ manne Ting, som æ skull hovs ò behohl
Om Olger danskes Styrk ò Magt,
Ò om Kong Volmars ville Javt,
Om Unnejors, Elfolk o Nisser.

Marius Kristensens redigerede udgave fremstår således:

VUGG-VIHS

I Synnerjylland der er æ føjt,
Der hær æ hjemm,
Der gik min Vugg i e Kaklownskrog,
Å en Trimm,
Der såd min Mor ve' mæ o sång,
Ò øwwer e Vugg et Uro hång
Ve' e Lowt i en Krahm ò dingelt.

Der red æ å min Farfars Knæ
Frem ò tebahg,
Ò æ kund' vihs, hvor stor æ vår
Ò klapp' en Kahg.
Æ krøwlt omkring, te æ kund' stå
Ò stoj sålæng', te æ kund' gå
Omkring ò fold i e Dørnsk.

I Oldfars Stol min Oldmor såd,
Ò hun fortohd'
Mæ manne Ting, som æ skuld' hows
Ò vel behohld',
Om Olger Danskes Styrk ò Mawt
Ò om Kong Volmars ville Jawt,
Om Underjors, Ell'folk ò Nisser.

I digtets titel er Thomsens gengivelse af en klusil i *Vugk* ændret til *gg*. Desuden er *vis* ændret til *vihs*, vel sagtens for at markere langt *i* i det apokoperede ord. Det samme gælder infinitiv af verbet *vise*. Spørgsmålet er om det gør ordene lettere at læse, jeg tvivler. Hvad der kan undre er at de to udgaver ikke har angivet diftongering af langt *o* til *ou* eller *ow* i *mor*, *stor* eller *stol*, for det er karakteristisk for den lokale dialekt. Diftongeringen er gennemført ved langt *ø* i begge udgaver, dog foretrækker Kristensen *w* for *v*, så *øvr* er blevet til *øwwer* og *krøvl* til *krøwl*. Desuden er der flere tilretninger til datidens skriftsprogsnorm. Fx bliver Thomsens *kun*, *skull*, *vill* efter

datidens retskrivning til *kund'*, *skuld'*, *vild'*, og jysk apokope er vist med apostrof. Ligeledes markerer han en præteritumsform og jysk apokope ved at tilføje *d* og apostrof til *fortohl* og *behohl*, så de skrives *fortohld'* og *behohld'*. Dette virker misvisende da der i dialekten må være tale om stærk verbalbøjning uden præteritumsendelse.

I øvrigt bliver apostroffen brugt til at angive manglende bogstaver i forhold til dansk retskrivning, hvilket Thomsen ikke selv gør, fx *ved* til *ve'* og *Elfolk* til *Ell'folk*. Denne omfattende brug af apostroffer i netop dette digt kan stamme fra at Marius Kristensen i dette ene tilfælde har overtaget digtet fra Morten Eskesens version i samlingen *Fra danske Hjem i Sønderjylland*. 1.-8. Udg. 1888-1910. Ifølge den litterære redaktør er dette sket fordi rytmen heri er bedre, og han tilføjer at Karsten Thomsens former er genindsat: ”da Morten Eskesen ikke altid har givet ægte sønderjydske Former;” (Kristensen 1920:145). Det ser imidlertid ud til at den danske retskrivning har sejret over Thomsens lydopfattelse, og som sagt tvivler jeg på at den redigerede version giver en bedre indsigt i dialekten og er lettere at læse. Det kunne også være relevant at få klarlagt om *Frøslev* kun er ændret til *Synnerjylland* for rytmens skyld, eller om der ligger andre hensyn bag, fx at læseren i Danmark ikke ved at *Frøslev* ligger i Sønderjylland, eller at det er væsentligt at få Sønderjylland fremhævet. For at få rytmen til at gå op kunne der jo bare have stået fx *landsby Frøslev*. Ved at udstrække komparationen til digtet i Jørgen Bøghs udgivelse *Sønderjyske Digte og Sange* fra 1947 er det interessant at se at *Synnerjylland* her er blevet til *Sønderjylland*. Dette gælder også i to andre af Karsten Thomsens digte på dialekt, der er med i bogen. Tidspunktet for denne udgivelse kan være forklaringen, for lige efter anden verdenskrig var de nationale modsætninger mellem dansk og tysk meget stærke og Sønderjylland i fokus. Stærke nationale kræfter ville have grænsen flyttet sydpå til Ejderen, dvs. til det gamle hertugdømme Slesvigs grænse mod Holsten. I disse grænserevisionisters argumentation blev sønderjyske digte og sange fra kampen mod tysk styre og germaniseringen hentet frem igen, og alle skulle kunne læse ordet Sønderjylland. Dette kan være en forklaring på hvorfor landsdelen har fået dansk retskrivning i en udgave fra 1947.

Det er muligvis også et udslag af normaliseringen i retning af dansk retskrivning og for at lette den rigsdanske læsers forståelse af den kendte sang der begynder med: ”De er så køhnt, de er så dejle! Nær i den føhst Forårsti”, får den rigsdanske titel: ”Ved Forårstid”. I teksten er ’Forårsti’ uden -d, for hvor *d* svarer til gammeldansk *th* efter vokal i sønderjysk, er det bortfaldet eller manifesteres som et *j*. I selvsamme digt undrer også den rigsdanske skrivemåde ’spejler’ og ’sejler’, for verber i nutid på -l, -n, -r og -s har som regel den korte sønderjyske form uden -r. Denne form ville også rime.

En nøjere analyse af skrivemåden i digterens eget håndskrift med de skiftende redaktørers versioner må vente til håndskriftet bliver tilgængeligt. De viste eksempler er sammen med Marius Kristensens holdning i omtalen af digtenes sprogform dog tilstrækkeligt til at kunne konkludere at denne berømte dialektolog er underlagt den stadig fremherskende danske forestilling om standardiseringens vel-signelser, og at det almindelige og normale er dansk retskrivning. Heri er indlejret en opfattelse af at det kun er den de danske læsere kan forstå. Han stræber ikke efter at trykke digternes egen lydopfattelse. De får ikke lov til at skrive som de selv mener at de taler sønderjysk. Tillige afholder han sig ikke fra at videregive æstetiske vurderinger af dialekterne i fx kommentaren til en tekst ”en morsom Prøve på det just ikke for sin Skønhed berømte Åbenrå-Mål:” (Kristensen 1920:124). Marius Kristensen melder sig hermed klart på den glidebane som har ført til det negative og latterliggørende syn på dialekter vi har i dagens Danmark.

”De danske Folkemaal i Sønderjylland”

Da Anders Bjerrum (1903-1984), et af dansk dialektologis store navne, skulle give et eksempel på sønderjysk i Mellemlesvig i artiklen *De danske Folkemaal i Sønderjylland* brugte han et digt på Frøslevdialekten af Karsten Thomsen, efter Bjerrums mening ”Sønderjyllands bedste Folekmaalsdigter”. Han trykte digtet, der første gang udkom i 1863, efter udgaven i Marius Kristensen udvalg fra 1920 fordi dette byggede på ”Forfatterens eget Haandskrift”. Dermed antog han vel at han valgte originalen, for han kommenterer ikke Marius Kristensens redaktionelle arbejde med ”normaliseringer” og ”ægte sønderjyske former”. Interessant er det at digtet starter med

en fejlskrivning: ”Ò hør min Pigh” – det skulle have været *Pihg*, som både forfatteren og Marius Kristensen skriver. *hg* er deres skrivemåde for den sønderjyske udtale af *g* efter vokal som i tysk *ch* i fx *ich*. Den ses i resten af digtet i *bahg* (bage) og *byhg* (byge dvs. vaske). Hvorfor *piger* i verset: ”For danske Piger” ikke har *ch*-lyden markeret i forlægget, er uforståeligt med mindre det er en senere ændring dannet i analogi med begrebet ”De sønderjydske Piger”. Dette blev et dansk nationalt symbol efter Drachmanns brug af det i digtet ”De vog dem, vi grov dem” fra 1877, som efterfølgende blev forsynet med en illustration af pigerne og en kommerciel udnyttelse af motivet på tallerkner, krus og billeder (Adriansen 2011:371).

Alsisk skriftsprog

En anden af de meget kendte sønderjyske digtere i udvalget er Martin N. Hansen (1893-1976) fra Als som har udgivet lyriske digte på alsisk, og mange af dem er blevet udbredte som sange. Der er trykt to digte fra 1920 som har fået Marius Kristensens retskrivning. I sin senere digtning bruger Martin N. Hansen den retskrivning for de alsiske dialekter der blev grundlaget for ”Alsisk Ordsamling” (1988, 2002). Denne ordbog er udgivet af Alsingergildet – det alsiske dialektselskab, som han i øvrigt selv var med til at starte i 1946. Heri skriver dialektologen Gunhild Nielsen:

Lydskriften skulle helst være let at læse samtidig med, at den gengiver udtalen klart og utvetydigt. Vi har derfor prøvet at lægge den så nær op ad det almindelige skriftsprog som muligt. (Alsingergildet 2002:16).

Som hos Marius Kristensen er det hensynet til læseren der vejer ligeså tungt som den sønderjyske udtale i valget af lydskrift. Det standardiserede skriftsprog som læseren har lært at læse i skolen, er øjensynlig det eneste tilgængelige, hvilket er et klart udtryk for den stadig fremherskende etsprogethedsideologi og udbredte monolingualisme der kvæler bidialektisme og tosprogethed i Danmark. Denne standardisering og høje status til rigssproget opponerer Martin N. Hansen mod bl.a. i det kendte digt *Vort Møl* fra 1951, hvor han hylder den sønderjyske dialekt og retorisk spørger om den skulle være for ringe at bruge:

Vort Mòl

Det mòl, som hæ listet og sprungen
som killinge øver vor vugg,
ålt som det bløv hvisket og sunge,
skull det vær 'for ring' å brugg?

Med dette tema i digtningen er der sket et skred i forholdet til de sønderjyske dialekter. I tiden under tysk styre blev sønderjysk brugt mod germaniseringen og dermed i den dansk-tysk nationale sprogkamp. Her efter anden verdenskrig er det argumentationen for dialektens ligeværdighed med rigsdansk der står i centrum.

Ordbøger og vejledninger

De sønderjyske ordbøger og vejledninger i at skrive på sønderjysk der er udkommet omkring årtusindskiftet, tematiserer ligeledes dialektens status og appellerer til en fortsat brug af sønderjysk. Forordet til Alsisk Ordsamling (2002) slutter således med ordene: "Lad også ordbogen være et bidrag til at bruge den alsiske dialekt fremover." Selvom Alsingergildets oldemand her taler om den alsiske dialekt, afspejler skriftformerne i Alsisk Ordsamling de seks alsiske dialekter. Der er som hos Marius Kristensen tale om de traditionelle lokale dialekter. I Æ Synnejysk Forenings børnebog "Min føøst tusin' oe å synnejysk" (2002) er der derimod tale om en moderne regional dialekt idet der i forordet står:

"Æ synnejysk forening" ser det som sin opgave at modvirke denne tendens ved at holde den sønderjyske dialekt levende som regionens talesprog. Det forudsætter imidlertid, at dialekten gives videre til børnene. Derfor denne børnebog. (2002:3).

Denne regionalitet underbygges af at filologen Elin Fredsted har udviklet et sønderjysk regionalt skriftsprog, som bliver anvendt i bogen. Hendes retskrivning bygger primært på de midt- og vestsønderjyske dialekter, og den er grundigt analyseret i artiklen "Vondt snakke man å synnejysk, vondt skriwe man å synnejysk?" (Nielsen og Zehtsen 2004).

Udeladelsen af træk fra de alsiske dialekter i børnebogen var afgørende for at Alsingergildet ville give sit bud på en vejledning i et skrive på et alsisk fælles for hele øen, et ”officielt” regionalt alsisk skriftsprog. Det er væsentlig for Alsingergildet at det skal være lettere for læserne at forstå og genkende en alsisk tekst, og det tilføjer i indledningen:

Ideen bag vejledningen er både at vise det dialektale særpræg samt for forståelsens skyld at få teksten til at ligge så tæt på det rigsdanske som muligt. (Alsingergildet 2004:1).

Dermed bekræftes det endnu engang at læseren skal have så få udfordringer som muligt og ikke udsættes for et skriftsprog der er baseret på udtale. Dette hensyn med systematik og standardisering, der ligger bag disse to sønderjyske regionale skriftsprog, forekommer ikke i de sønderjyske ordbøger og ordlister som er udgivet af ikke-fagfolk. De benytter sig ikke af lingvisternes forslag til retskrivning, men forfatterne fokuserer på at gengive deres egen lydopfattelse ved hjælp af grov lydskrift. Under interview har de alle givet udtryk for at de forsøger at gengive den lokale dialekt de selv taler i henholdsvis Skærbæk, Ballum og Højer (Christensen 2003, Lønne 1999, Matzen 2004). En første analyse af ordstoffet viser dog at det næppe er den traditionelle, lokale dialekt der gengives. Dertil mangler der for mange særtræk, og nogle udtaler viser en vekslen mellem dialekt og rigsdansk. Det er nærmere en moderne regional dialekt uden fast kombination af særtræk. Dette ses fx i titlen: ”Oespråg å Oebogh o synnejysk” (Christensen 2003), hvor -g efter vokal ville have været udtalt og gengivet med -gh (eller -ch) i både *språgh* og *bogh* i den traditionelle, lokale dialekt.

Fra nationalpolitisk til regionalpolitisk agitation på sønderjysk

Det sønderjyske skriftsprog finder i dag ikke kun vej til ordbøger og børnebøger. Der er også en nutidig brug af dialekten i bl.a. regionalpolitisk agitation. Den har mange fællestræk med den nationalpolitiske agitation under tysk styre, idet den appellerer til samhørighed, en fællesskabsfølelse og en fælles regional identitet som til dels står i et modsætningsforhold til en anden dominerende gruppe.

Nu er det Sønderjylland over for København, en regional konflikt, hvor det tidligere var en dansk-tysk national konflikt. Og nu er det både danske og tyske sønderjyder der anvender sønderjysk i deres agitation, hvor det tidligere kun var de dansksindede.

Den politiske agitation kommer i dag til udtryk gennem rap på sønderjysk der bliver offentliggjort i skriftlig form. Det er først og fremmest i forbindelse med valgkampe, og rappen er en velvalgt genre, for foruden rytmen udtrykker den ofte et tilhørsforhold til en bestemt lokalitet og sproget i det miljø rapperen kommer fra. Derved viser rapperne deres baggrund respekt. Politikere og politiske partier opnår derfor gennem rap på sønderjysk at komme med en dobbeltsidet appel til vælgerne om at støtte en regional sønderjysk profil. Forfatterne til rappene benytter et sønderjysk skriftsprog som de selv har fastlagt. Ifølge interview bruger ingen af dem sønderjyske ordbøger eller vejledninger eller spørger dialektologer til råds. Der er frit slag, som en af dem sagde og tilføjede, heldigvis!

Det tyske mindretals parti, Slesvigsk Parti, har i en årrække benytter sig af et sønderjysk skriftsprog i deres politiske budskader som afspejler dels traditionel dels moderne sønderjysk (Pedersen 2011). Til kommunalvalget i 2013 havde Slesvigsk Parti, der nu lancerer sig som et regionalt parti, lavet en ny valgrap på sønderjysk, hvor ordet 'sønderjysk' ikke har den traditionelle dialektale stavemåde 'synnejysk' som nok stammer fra de gamle digtere eller Marius Kristensen, men den moderne form 'sønnejysk'. Dermed nærmer stavemåden sig partiets rigsdanske slogan "Stem sønderjysk". Holdningen til sønderjyder og sønderjysk dialekt er ikke overraskende positiv:

Få vi æ sønderjye å vi æ et dajle folk

Vi snakke pissefedt men do må helle leje jæn tolk.

Foruden slang er der bandeord og ord på tysk, og emnerne i rappen refererer, i modsætning til de to rap fra 2009, til nye lokaliteter som Alsion, der omfatter Syddansk Universitet, koncertsal etc. og moderne aktiviteter som festivaller, skate og marathons med relation til Sønderjyllands største byer. Målgruppen er klart de fordomsfrie unge vælgere.

For vi hæ e upskrift å sønnejysk politik
Venn vi ste sammen så vinne vi
Hva gør vi, i Slesvigsk Parti
Ja vi stemme sønnejysk, vi stemme sønnejysk

Sønderjysk i litteratur og navngivning

Sønderjysk skriftsprog bliver i dag også anvendt i rap, sange, lejlighedssange, viser og historier uden for det politiske liv. Derved signalerer forfatterne et tilhørsforhold til sprog og samfund i Sønderjylland og medvirker til udviklingen af en sønderjysk identitet. Nogle af teksterne står i periodika som det satiriske hæfte æ Rummelpot, Sønderjyske Årbøger, Sønderjysk Månedsskrift, Skoleforenings Almanak og tidligere i Sprogforeningens Almanak. Dertil kommer annoncer og reklamer med sønderjysk tekst i ugeaviser og dagblade. For tiden er det dog kun Æ Synnejysk Forenings medlemsblad ”Æ Blaj”, der udelukkende bruger sønderjysk skriftsprog. I de øvrige udgivelser er teksterne på sønderjysk indslag i en helhed der følger dansk retskrivning. Undtagelsen herfra er enkeltudgivelser som Gyldendals e-bog *Lille frø* af Jakob Martin Strid som kan lyttes eller læses på sønderjysk. Dertil kommer sønderjysk på hjemmesider, i sociale medier, i email og sms’er, som flere forsker i (Westergaard 2014).

En særlig dimension ved brugen af sønderjysk forekommer i navngivning, hvad enten det er en vej eller et firma der skal have navn. Tidligere var navngivning på sønderjysk forbeholdt talesproget, men i dag sætter både private og det offentlige sønderjyske stednavne og firmanavne på skrift (Pedersen 1993). Ifølge den amerikanske geograf Yi-Fu Tuan er navngivning magt ” – den skabende magt til at fremkalde noget værende, at gøre noget usynligt synligt” (Furdal 2014:91). Stedet lever således ikke uden sit navn og dermed de tanker navnet rummer, og den som ikke ejer retten til at navngive, ejer ikke stedet. Ved at have sønderjyske navne på skrift i det offentlige rum viser sønderjyderne at de ejer stedet, og de gør deres dialekt synlig på vejskilte, på skilte på forretninger og kroer og på 30-års-peberkværnetønder og plakater (Pedersen 2014). Også køretøjer, først og fremmest lastbiler og minibusser, får dialektale navne, og de refererer dermed til det sted de hører hjemme, deres sted.

Konklusionen på en vekslen mellem retskrivning og friskrivning og national og regional identitetsmarkering

Lingvisternes forsøg på at give sønderjyderne en sønderjysk retskrivning ser ikke ud til at have båret frugt. End ikke ”Æ Synnejysk Forening” der har stået bag udgivelsen af en regional retskrivning, har taget den til sig i deres foreningsblad. Det forlyder at medlemmerne selv vil bestemme hvordan deres dialekt skal skrives. De rap- og sangskrivere, jeg har interviewet, peger på en anden dimension, idet de oplever en følelse af kreativ frihed ved at kunne synge og skrive som de taler sønderjysk. De bekymrer sig ikke om modtagerens mulighed for forståelse, lej hellere en tolk, som rapperne i Slesvigsk Parti udtrykker det. Noget kunne tyde på en regional identitet, hvori dialekten på tale og skrift er en markør, som både giver fællesskab og på samme tid skaber distance til ikke-sønderjyder. Dog bliver en dør holdt åben for de interesserede via fx en tolk. Denne sproglige styrke kan sønderjyder have opnået gennem deres bidialektisme eller regulære tosprogethed med både sønderjysk og et dansk standardsprog. Muligvis er interessen for friskrivning på sønderjysk også blevet frisat efter at sms-skrivemåden har vist sig at fungere. Ligeledes

Bilvaskehallen i Skærbæk, Sønderjylland 2014.

er sønderjysk skriftsprog blevet befriet for at være markør for et dansk nationalt ståsted. Ved at både danske og tyske sønderjyder skriver på sønderjysk, markerer det i dag et regionalt ståsted. Dette sker dog ikke uden udblik, for det nyeste er at sønderjysk, rigsdansk og engelsk eller tysk sættes sammen på informationstavler og plakater, fx ”Æ vand. Tryk en gang”, som nogle sprogjonglører fik frem ved at reducere bilvaskehallens tekst: ”Sæbevand. Tryk en gang”. Det regionale er også globalt.

Litteratur

- Adriansen, I., Dam-Jensen, E. & Madsen, L.S. (red.) (2011) *Sønderjylland A-Å*. Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland.
- Alsisk Ordsamling* (1988, 2002) 1. udg. 1988, 2. udg. 2002. Augustenborg: Alsingergildet.
- Alsingergildet – Det alsiske dialektselskab (2004) *Alsisk skriftsprog, vejledning i skriftmåde*.
- Bennike, Valdemar og Marius Kristensen (1898-1912) *Kort over de danske folkemål med forklaringer*. København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.
- Bjerrum, Anders (1941-42) De danske Folkemaal i Sønderjylland. *Danmark* 2:175-180.
- Bøgh, Jørgen (red.) (1947) *Sønderjyske Digte og Sange*. København: Arnold Busck.
- Christensen, Else (2003) *Oespråg å Oebogh o synnejysk*. Skærbæk: Eget forlag.
- Eskenen, Morten (udg.) (1910) *Fra danske Hjem i Sønderjylland*. 1.-8. Udg. 1888-1910.
- Furdal, Kim (2014) Hjemstavnsmuseum/ Heimatmuseum. *Forundringsparat. Festskrift til Inge Adriansen*. Anne Blond, Kim Furdal og Carsten Porskrog Rasmussen (red.). Sønderborg: Museum Sønderjylland:91-105 (Yi-Fy Tuan:91).
- Japsen, G. (1970) *Udviklingslinjer i sønderjysk skolehistorie fra 1814 til Treårskrigen*. <www.uddannelseshistorie.dk>.
- Kristensen, Marius og Carl S. Petersen (red.) (1920) *Sønderjyske Digte på Folkesproget i Udvalg*. Selskab for Nordisk Filologi. København: Gyldendal.
- Lønne, Yrsa (1999) *Så'en snakke vi i Ballum*. Ballum: Eget forlag.
- Matzen, Herbert (2004) *Sønderjyske ord på Højeregnens dialekt*. Højer: Eget forlag.
- Nielsen, Martin og Karen Korning Zehtsen (2004) Vondt snakke man å synnejysk, vondt skriwe man å synnejysk? *Lexico Nordica* 11:299-307.
- Ottsen, Mathias B. (1963-69) *Hostrup - Dansk II Ordbog*. Bind 1-5. Ella Jensen og Magda Nyberg (udg.). Udvalg for Folkemaals Publikationer. Serie A. København: Københavns Universitet.
- Pedersen, Karen Margrethe (1993) *Æ Trinbræt – En studie over det dialektale skriftsprog i Sønderborg i 1990'erne*. *Jyske Studier*. København: C.A. Reitzels Forlag:134-49.

- Pedersen, Karen Margrethe (2011) Sønderjysk sang og rap. *13. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Inger Schoonderbeek Hansen & Peter Widell (red.). Aarhus: Aarhus Universitet:237-251.
- Pedersen, Karen Margrethe (2014) 30 år og ugift – nytraditionalisme i den dansk-tyske grænseregion. Blond, Anne, Kim Furdal og Carsten Porskrog Rasmussen (red.) *Forundringsparat. Festskrift til Inge Adriansen*. Museum Sønderjylland: Sønderborg:13-25.
- Skoleloven af 1814. *Fem anordninger for skolegang udstedt af Kong Frederik d. 6.*
- Slesvigsk Parti (2013) *Stem sønnejysk*. <<http://www.slesvigsk-parti.dk/synnejysk.15564.aspx>>.
- Westergaard, Alice (2014) Om sammenhængen mellem sprogvvalg og kommunikativ rækkevidde på Facebook. *Nys* 46:172-208.
- Æ Synnejysk Forening (2002) *Min føøst tusin'oe å synnejysk*. Tønder: Eget forlag.